

UDK:581. 58.084

Nurbek ISKANOV,

O'zR FA Botanika instituti huzuridagi akad. F.N. Rusanov nomidagi

Toshkent Botanika bog'ining kichik ilmiy xodimi

E-mail: nurbekiskanov0409@gmail.com

Davlatali ABDULLAEV,

O'zR FA Botanika instituti tayanch doktoranti

E-mail: davlatali.1991@mail.ru

Mirabdulla TURGUNOV,

PhD, O'zR FA Botanika instituti huzuridagi akad. F.N. Rusanov nomidagi

Toshkent Botanika bog'ining kichik ilmiy xodimi

E-mail: mirabdulla-turgunov@mail.ru

Jahongir JO'RAQULOV,

O'zR FA Botanika instituti huzuridagi akad. F.N. Rusanov nomidagi

Toshkent Botanika bog'ining kichik ilmiy xodimi

E-mail: joraqulovjahongir519@gmail.com

Toshkent davlat agrar universiteti dotsenti, q.x.f.f.d. M.Z. Xolmurotov taqrizi asosida

ANALYSIS OF PLANTS OF NATURAL FLORA INTRODUCED INTO THE TASHKENT BOTANICAL GARDEN

Annotation

The article provides information about the types of herbaceous plants introduced from the flora of Uzbekistan to the Tashkent Botanical Garden. Species listed in the Red Book have been identified. The processes of flowering and seed formation of plant species under the conditions of introduction have been studied.

Keywords: Tashkent Botanical Garden, natural flora, introduction, Iridaceae, Amaryllidaceae, Asphodelaceae, Tulipa, Eremurus.

АНАЛИЗ РАСТЕНИЙ ПРИРОДНОЙ ФЛОРЫ, ИНТРОДУЦИРОВАННЫХ В ТАШКЕНТСКИЙ БОТАНИЧЕСКИЙ САД

Аннотация

В статье приведены сведения о видах травянистых растений, интродуцированных из флоры Узбекистана в Ташкентский ботанический сад. Выявлены виды, занесенные в Красную книгу. Изучены процессы цветения и семенообразования видов растений в условиях интродукции.

Ключевые слова: Ташкентский ботанический сад, природная флора, интродукция, Iridaceae, Amaryllidaceae, Asphodelaceae, Tulipa, Eremurus.

TOSHKENT BOTANIK BOG'IGA INTRODUKSIYA QILINGAN TABIIY FLORA O'SIMLIKLARI TAHLILI

Annotatsiya

Maqolada Toshkent Botanika bog'iga O'zbekiston florasidan introduksiya qilingan o't o'simlik turlari haqida ma'lumotlar keltirilgan. Qizil kitobga mansub turlari aniqlangan. Laboratoriya uchastkasidagi o'simlik turlarini gullash va urug' hosil qilish jarayonlari o'rganilgan.

Kalit so'zlar: Toshkent Botanika bog'i, Tabiiy flora, introduksiya, Iridaceae, Amaryllidaceae, Asphodelaceae, Tulipa, Eremurus.

Kirish. Botanika bog'i – ToshDU (hozirgi O'zMU) qoshidagi botanika bog'i asosida 1950 yilda tashkil topgan. 1968 yil 1 yanvardan bog' ilmiy-tekshirish instituti maqomini oldi. 1998 yil Botanika institutiga qo'shilgach, Botanika instituti va botanika bog'i deb ataldi. Botanika bog'i respublika miqyosida o'simliklarni introduksiya qilish (ilgari o'stirilmagan yangi o'simliklarni o'stirish, iqlimlashtirish va ulardan xo'jalikda foydalanish) masalasini o'rganish va ishlab chiqish ilmiy markazi hisoblanadi. Hozirgi kunda bog'ning umumiy maydoni 64 gektarni tashkil qiladi [1].

Introduksiya (lotincha introductio - joriy qilish), o'simliklar introduksiyasi - turli o'simliklar turlari va navlarini o'z tabiiy arealidan ilgari uchramagan hududlarga ko'chirish (jalb etish). "Introduksiya" tushunchasi 19-asrning 2-yarmidan buyon qo'llanib kelinmoqda.

Adabiyotlar tahlili. O'simliklar introduksiyasi nazariyasini shveysariyalik botanik A. De-kandol (1806-93) 1855-yilda asoslab bergan [2]. N.I. Vavilov o'zi yaratgan madaniy o'simliklarning kelib chiqish markazlari nazariyasi asosida 1920-yilda introduksiyaning ilmiy asoslarini ishlab chikdi. I.V. Michurin o'simliklarni introduksiya qilishda ularni urug'dan ko'paytirishni yo bo'lmasa yosh nihollarni keltirib ekishni tavsiya qilgan. A.A. Abdurahmonov va S.P. Valihojayevlar Sharqiy Osiyo floristik oblastiga mansub 25 tur o'simlik introduksiyasini o'rgandilar. T.S. Safarov o'zining ilmiy ishlarida Janubiy – Garbiy Tyan – Shan O'rta tog' qismlarida uchraydigan bir necha dorivor daraxt va buta o'simliklarning introduksiyasi bilan shug'ullandi.

Tadqiqot obyekti va metodlari. Tadqiqot obyekti – Toshkent botanika bog'iga so'nggi 10 yilda keltirilgan tabiiy floriga mansub turlar (Iridaceae, Amaryllidaceae, Asphodelaceae, Liliaceae).

Tadqiqot metodi – Botanika bog'i sharoitida introduksisi bo'yicha I.V. Belolipov [3], fenologik kuzatish ishlarida I.N.Beydeman [4] uslublari bo'yicha o'rganilmoqda. O'simlik turlarini aniqlashda International Plants Names Index

(www.ipni.org), The Plant List (www.theplantlist.org) saytlari hamda www.botany.uz ma'lumotlar va http://powo.science.kew.org bazalaridan foydalanildi.

Tahlil va natijalar. Botanika bog'i faoliyatidagi ustuvor yo'nalishlar O'simlik resurslaridan samarali foydalanishni kompleks o'rganish, Respublikamiz iqlim hududlariga mahalliy va xorijdan keltirilgan istiqbolli o'simliklarni introduksiya qilish va iqlimlashtirish usullarini ishlab chiqish, O'simliklar olamining va O'zbekiston florasining noyob, endem o'simliklarini saqlab qolishning samarali usullarini yaratish bo'yicha izlanishlar olib borish hisoblanadi. Kamyob va yo'qolib borayotgan o'simliklarning tabiiy sharoitda saqlab qolishning metodik asoslari rivojlantiriladi va ularning botanika bog'ida kolleksiyalari yaratiladi. Biologik xilma-xillikni saqlab qolishda va iqtisodiy ahamiyatga ega o'simlik turlarini kelgusida o'simliklarni O'zbekistonning tabiiy sharoitlariga reintroduksiya qilish maqsadida ularni urug'dan va vegetativ ko'paytirish metodlari ishlab chiqiladi [1].

Tabiiy flora o'simliklar introduksiyasi laboratoriyasiga tegishli, tajriba maydonidagi o'simlik turlari.

1-jadval

No	Tur nomi	Gulladi	Urug' berdi	Qizil kiritilgan. kitobga
1	<i>Juno hippolytii</i> Vved.	+	-	+
2	<i>J. magnifica</i> Vved.	+	+	+
3	<i>J. maracandica</i> Vved.	+	+	
4	<i>J. narbutii</i> (O. Fedtsch.) Vved.	+	+	
5	<i>J. nicolai</i> Vved.	+	+	
6	<i>J. orchoides</i> (Carriere) Vved.	+	+	+
7	<i>J. vicaria</i> Vved.	+	+	
8	<i>J. warleyens</i> (Foster) Vved.	+	+	
9	<i>J. svetlanae</i> Vved.	+	+	
10	<i>J. pseudocapnoides</i> (Rukšans) M.B. Crespo, Mart.-Azorin & Mavrodiev	+	+	
11	<i>J. tubergeniana</i> (Foster) Vved.	+	+	
12	<i>J. bucharica</i> (Foster) Vved.	+	+	
13	<i>Iris khassanovii</i> (Tojibaev & Turginov) M.B. Crespo, Mart.-Azorin & Mavrodiev	+	+	
14	<i>I. albertii</i> Regel.	+	+	
15	<i>I. korolkovii</i> Regel.	+	+	
16	<i>I. sogdiana</i> Bunge.	+	+	
17	<i>I. stolonifera</i> Maxim.	+	+	
18	<i>I. victoris</i> F.O. Khass. et al.	+	-	+
19	<i>I. rudolphii</i> F.O. Khass., Esankulov & Achilova	+	-	
20	<i>I. falcifolia</i> Bunge	+	+	
21	<i>I. longiscapa</i> Ledeb.	+	+	
22	<i>Gladiolus Segetum</i> Ker Gawl.	+	+	+
23	<i>Moraea sisyrrinchium</i> (L.) Ker Gawl	+	+	
24	<i>Allium suworowii</i> Regel.	+	+	
25	<i>A. taeniopetalum</i> Popov & Vved.	+	+	
26	<i>A. aroides</i> Popov & Vved.	+	+	
27	<i>A. giganteum</i> Regel	+	+	+
28	<i>A. maclearii</i> J. G. Baker	+	+	
29	<i>A. caspium</i> (Pall.) M. Bieb.	+	+	
30	<i>A. cristophii</i> Trautv.	+	+	
31	<i>A. protensum</i> Wendelbo	+	+	
32	<i>A. alexeanum</i> Regel	+	+	
33	<i>A. rosenbachianum</i> Regel	+	+	
34	<i>A. sarawachanicum</i> Regel	+	+	
35	<i>A. stipitatum</i> Regel	+	+	
36	<i>A. altissimum</i> Regel	+	+	
37	<i>A. cupuliferum</i> Regel	+	+	
38	<i>A. atroviolaceum</i> Boiss.	+	+	
39	<i>A. caesium</i> Schrenk	+	+	
40	<i>A. barszewskii</i> Lipsky	+	+	
41	<i>A. isakulii</i> R. M. Fritsch & F. O. Khass.	+	+	+
42	<i>A. filidens</i> Regel	+	+	
43	<i>A. furkatii</i> R. M. Fritsch.	+	+	
44	<i>A. inconspicuum</i> Vved.	+	+	
45	<i>A. eriocoleum</i> Vved.	+	+	
46	<i>A. alaicum</i> Vved.	+	+	+
47	<i>A. oschaninii</i> B. Fedtsch. & O. Fedtsch.	+	+	
48	<i>A. talassicum</i> Regel	+	+	
49	<i>A. michaelis</i> F.O. Khass. & Tojibaev	+	+	
50	<i>A. karataviense</i> Regel	+	+	
51	<i>A. viridiflorum</i> Pobed.	+	+	+
52	<i>A. praemixtum</i> Vved.	+	+	+
53	<i>A. komarowii</i> Lipsky	+	+	
54	<i>A. tatyanae</i> F.O. Khass. et F. Karim.	+	+	
55	<i>A. svetlanae</i> Vved.	+	+	
56	<i>A. verticillatum</i> (Regel) Regel	+	+	
57	<i>Eremurus robustus</i> Regel	+	+	+
58	<i>E. olgae</i> Regel	+	+	
59	<i>E. regelii</i> Vved.	+	+	
60	<i>E. turkestanicus</i> Regel	+	+	
61	<i>E. albertii</i> Regel	+	+	+
62	<i>E. stenophyllus</i> (Boiss. & Buhse)	+	+	
63	<i>E. tianschanicus</i> Pazij & Vved. Ex Golosk.	+	+	
64	<i>E. altaicus</i> (Pall.) Steven	+	+	
65	<i>E. fuscus</i> (O. Fedtsch.) Vved.	+	+	
66	<i>E. hissaricus</i> Vved.	+	+	
67	<i>E. lactiflorus</i> O. Fedtsch	+	+	+
68	<i>E. sogdianus</i> (Regel) Franch.	+	+	
69	<i>E. aitchisonii</i> Baker	+	+	+
70	<i>E. luteus</i> Baker	+	+	+
71	<i>E. ambigens</i> Vved.	+	+	
72	<i>E. suworowii</i> Regel	+	+	+
73	<i>E. korolkovii</i> Regel	+	+	
74	<i>E. anisepertus</i> (Kar. & Kir) Regel	+	+	
75	<i>E. baissunensis</i> O. Fedtsch	+	+	+

76	<i>E. comosus</i> O. Fedtsch	+	+	
77	<i>E. iae</i> Vved.	+	+	+
78	<i>E. kaufmannii</i> Regel	+	+	
79	<i>E. lachnostegius</i> Vved.	+	+	
80	<i>E. roseolus</i> Vved.	+	+	
81	<i>E. nuratavicus</i> A.P. Khokhr.	+	+	+
82	<i>E. pubescens</i> Vved.	+	+	+
83	<i>Fritillaria eduardii</i> Regel	+	+	+
84	<i>Tulipa vvedenskyi</i> Botschantz.	+	+	+
85	<i>T. micheliana</i> T.M. Hoog	+	+	+
86	<i>T. ferganica</i> Vved.	+	+	+
87	<i>T. lehmanniana</i> Merckl.	+	+	+
88	<i>T. korolkowii</i> Regel	+	+	+
89	<i>T. affinis</i> Bitschantz.	+	+	+
90	<i>T. fosteriana</i> Irving	+	+	+
91	<i>T. lanata</i> Regel	+	+	+
92	<i>T. kaufmanniana</i> Regel	+	+	+
93	<i>T. ingens</i> T.M. Hoog	+	+	+
94	<i>T. carinata</i> Vved	+	+	+
95	<i>T. uzbekistanica</i> Bitschantz.et Sharipov	+	+	+
96	<i>T. greigi</i> Regel	+	+	+

Izoh: „+“ ijobiy natijalar va qizil kitobga mansub turlar.

„-“ salbiy natijalar.

Xulosa. Olingan natija va tahlillarga asosan Iridaceae oilasining 24 turi introduksiya sharoitida parvarish qilinmoqda. Ulardan 4 tur Qizil kitobga mansub. 20 tur introduksiya sharoitida gullab urug' xosil qilgan

Allium turkumining 33 ta turi kolleksiyada mavjud bo'lib ularni barchasi gullagan va urug' xosil qilgan. Ulardan 5 tur Qizil kitobga mansub turlar xisoblanadi

Eremurus turkumining 26 ta turida introduksiya sharoitida ijobiy ko'rsatkichlar olindi. Turkumning 10 turi Qizil kitobga kiritilgan.

Fritillaria turkumining faqatgina 1 ta turi *Fritillaria eduardii* Regel uchraydi. Bu tur gullagan, urug' bergan, hamda Qizil kitobga kiritilgan.

Tulipa turkumining 13 ta turi bo'lib ularni barchasi gullagan urug' bergan Qizil kitobga kiritilgan.

Shunday qilib Toshkent Botanika bog'ida songgi yillarda amalga oshirilgan kuzatuv tadqiqot natijalariga ko'ra, tabiiy floraga mansub 96 tur bo'yicha introduksion tahlil amalga oshirildi. Ulardan 79 tur *ex situ* sharoitida gullab, urug' xosil qilgan. Introduksiya qilingan o'simliklarning 33 turi tabiiy floramizning Qizil kitobga kiritilgan noyob va endem turlari xisoblanadi.

ADABIYOTLAR

1. O'zbekiston milliy ensiklopediyasi. Toshkent. 2000-yil
2. Vavilov N. I., Proisxojdenniye i geografii kulturnix rasteniy, L., 1978;
3. Belolipov I. V., Introduksiya travyanistix rasteniy prirodnoy flori Sredney Azii (ekologo-introduksionniy analiz), T., 1989
4. Beydeman I.N. Metodika izucheniya fenologii rasteniy; 155 b.
5. www.botany.uz
6. <http://powo.science.kew.org>
7. www.ipni.org